

Не варто нацистів називати фашистами

Володимир БОЙКО, Чернігів

Успішний юрист повертається з відпустки і отримує службове повідомлення про звільнення з посади завідувача юридичного відділу магістрату, а свою адвокатську контору знаходить на межі банкрутства. Не через брак професіоналізму, пояснення змін — навкруги: портрети, значки, емблеми, бюсти вождя нації, повні енергії мужні молоді люди в коричневому, нові посадовці, призначені за принципом партійної приналежності та вірності режиму. Втім, без роботи головний герой залишається недовго — незважаючи на огиду, він сам одягає нацистську уніформу та, долаючи постійний внутрішній спротив, досягає успіху в новій системі, ставши її часткою. Це сюжет з роману Бернарда Келлермана «Танок смерті». Жах перетворення — в його буденності та приреченості, коли навіть представники творчих професій починають вірити: те, що відбувається в країні — нехай і недобре, але краще з того, що можливе. Власне, правник так ніколи і не став щирим прихильником нацизму, він пішов на угоду з владою та власним сумлінням, аби гарантувати звичний рівень життя та зробити кар'єру. Але, досягши бажаного, втратив всіх, кого любив, та зрештою пустив собі кулю в скроню.

За збігом обставин цю книгу я прочитав літом 2004 р., що спонукало до паралелей з тогочасною українською дійсністю. Подібні порівняння засобів встановлення контролю над країною та суспільством (часом — абсолютного), а потім і методів управління ними, мають право на застосування кожного разу, коли відчутна така небезпека. Минулого року, беручи участь у науково-практичній конференції у Брянську, несподівано для себе наразився на комплімент російських колег: «Добре, що ви сказали незручні для виголошення нами речі». Насправді у доповіді з благодійництва на прикладі вітчизняних матеріалів містилися оцінки, що не викликають жодних нарікань в Україні (інше питання — як вирішуються порушені проблеми). Роком раніше, спілкуючись з молодим росіянином, який, окрім міжнародного бізнесу, займається також громадською діяльністю і трохи викладає, почув: «Я взагалі-то не в захваті від нашого режиму, але підтримую його, бо Росія піднімається». А відомий російський історик, який досліджує період революції 1917 р., незважаючи на свої переконання, зазначив: «Росія існуватиме як авторитарна держава, до того ж, на його думку, разом з Україною».

Останнє, мабуть, не поодиноким, твердженням пролунало ще у червні 2000 р., тобто коли нинішній владний режим перебував лише на початку свого становлення. Одна з його підвалин — наявність сильного лідера з великим кредитом довіри. В принципі, для країни за умов кризи — це шанс для її прискореного подолання, адже необхідність концентрації зусиль багатьох очевидна. Але чомусь при цьому одні проводять необхідні рішення у цілком демократичний спосіб, спираючись насамперед на власний авторитет, а в разі його нестачі — йдуть у відставку (приклад Давида Бен-Гуріона в Ізраїлі), інші

для підтримки свого впливу схильні застосовувати адміністративні методи, таким чином неминуче скочуючись до авторитаризму чи навіть тоталітаризму, причому байдуже, про яку політичну силу йдеться.

Для нинішньої російської влади ключовою цінністю стала стабільність в ім'я зовнішньої величі держави в традиційному для цієї країни розумінні. Її поточні здобутки, посилені сприятливою зовнішньою кон'юнктурою, наочні. Притому нехтується прихована загроза закріплення системи державного управління, а отже, за умов безконтрольності та відсутності альтернатив, — і фатальних помилок. Хто за них розплачуватиметься — зрозуміло (до речі, в тому числі й Україна). Намагаючись утвердити себе, влада знищує можливості громадської протидії. Не всім це подобається. Два роки тому досить несподівано для мене пролунала думка російського науковця та викладача, випускника МГУ: «Якщо у нас так і далі піде, то, мабуть, переїду в Україну, бо жити в Росії не зможу». По правді кажучи, так він нікуди і не поїхав, але те, що таким некомфортно у себе не батьківщині, зрозуміло.

Водночас, навряд чи коректним є пряме ототожнення формування структури влади в сучасній Росії з її фашизацією, до чого часом схильна частина критично налаштованої російської інтелігенції, яка не втратила бажання та сміливості висловлюватися відкрито. Все ж таки італійський фашизм — явище 1920—1940 рр. ХХ ст. Так само, як унікальними для свого часу були німецький нацизм, російський комунізм (більшовизм), іспанський франкізм, угорський хортизм. Ряд можна продовжувати. Всі вони виникли за умов та обставин, що залишилися в минулому. Відомо, як називається те, що повторюється в історії двічі. До того ж, маючи очевидні спільні риси щодо патерналістського характеру держави, концентрації влади та співвідношення методів управління, що застосовуються, зокрема, засобів мобілізації суспільства, ставлення до інакодумців, ідеології, названі і неназвані тоталітарні та авторитарні режими доволі суттєво відрізнялися один від одного. Саме тому не варто нацистів називати фашистами (зрештою, з німецьким націонал-соціалізмом за ступенем жорстокості в Європі міг конкурувати хіба що російський комунізм). Власне так само, як інші, хоча й споріднені, але специфічні утворення. Ідучи таким шляхом, ми, на переконання автора цих рядків, надто спрощуємо ці явища у власній уяві. Навіть якщо справжня мета такого кроку — привернути увагу до проблеми фактичної відмови в державному управлінні Росії від методів, притаманних демократії, та звернути увагу на нинішні й майбутні загрози, що виникають через такий розвиток. Втім, прибічники інтелектуальної провокації, що стимулює дискусію, зі мною можуть і не погодитися.

І ще — «телефонне право» та безвідповідальність політичного керівництва, яке й надалі схильне ховатися за плечима виконавців, «гачкове управління», коли щоб ти не робив (якщо хочеш працювати) — обов'язково порушиш чинне законодавство — всі ці речі присутні як в Росії, так і в сучасній демократичній Україні. Помаранчева революція їх не подолала, а наступна боротьба навіть посилила, розбивши хіба що монополію на право

застосування. А це означає, що точку неповернення до авторитаризму ми так і не пройшли і, спостерігаючи політичні процеси в Росії, варто водночас з'ясувати, куди йде Україна.

№111, четвер, 26 червня 2008